

Næstved i Middelalderen

Svend C. Dahl

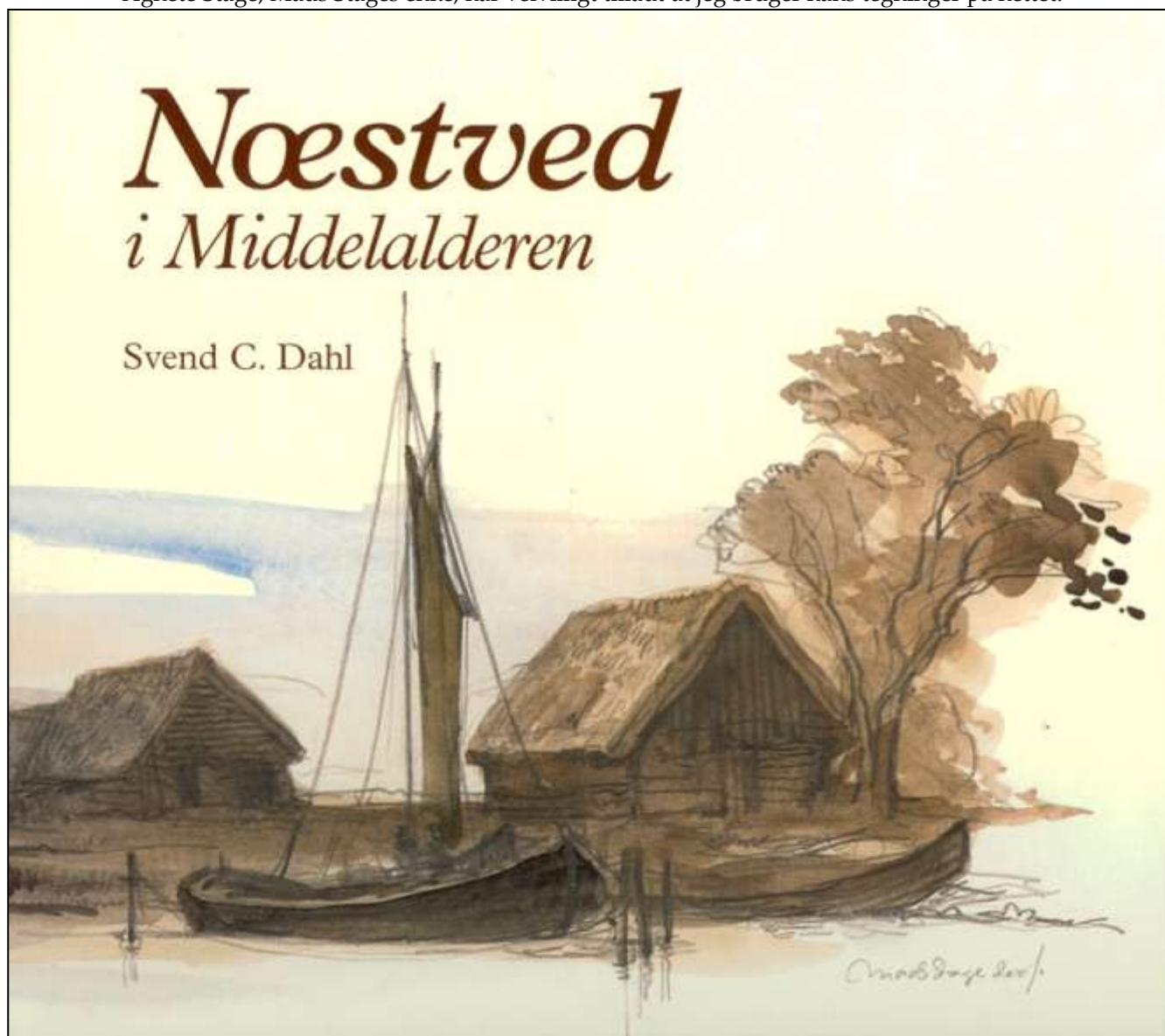
Suså-Komiteen 2001

Tegninger Mads Stage
Fotos ved forfatteren, samt gl. kort og billeder, 180 s.

ISBN 87-988144-1-9.

Eksempler fra bogen

Agnete Stage, Mads Stages enke, har velvilligt tilladt at jeg bruger hans tegninger på nettet.

Indholdsfortegnelse

Næstved i dag og oprindelsen

Næstved anno 2001	9
1767	10
Tidsepoker	12

Tilbage i tid

De ældste byer	13
Jernalder/vikingetid	13
Næstveds placering	14
Stednavnet	14
Peder Bodilsen	14
1135	15
1140	17
Næstved på begge sider af åen	18
Kong Valdemars Jordebog	18
Bystørrelser	18
Hvad er en købstad?	19

Udstrækning og Omgivelser

Bykort 1675	20
Byens porte og hegn	21
Hegn og grøft	22
Yderområder	22
Overdrevet	22
Sandbjerget	23
Munkesøen	24
Møller	24
Kilder	26
Fjerdinge og matrikler	26

Havnen

Koggen	29
Handel over Østersøen	29

Konkurrenter	31
Fra åhavn til udhavn	31

De centrale dele

Langs Susåen	35
Stueklint og eng	38
Badstuer	38
Omkring Riddergade	39
Hærstræder	40
Byens centrum	41
Middelalderens Axelstov	41
Torvets nordside	42
Torvets vestside	43
Boder	44
Sten-Boderækken	45

Kirker – kirkelige stiftelser

Skt. Peders Kirke	48
Skt. Mortens Kirke	49
Helligåndshuset	50
Fattigforsorgen	51
Skt. Jørgens hospital	52
Klostre	54
Næstved Skt. Peders kloster/Skovkloster	54
Nonneklostret på Gavne	56
Tiggermunkeklostre	58
Sortebrødre-klostret	58
Gråbrødre-klostret	61
Det nye torv	61
Kirkernes indtægter	62
Kirkegårde	62

Kampene ved Næstved

Slaget ved Næstved	64
Baunehøje	65
Valdemar Atterdag	65
Husvolden	66
Krigergraven på Sandbjerget	69

Byens styre

Privilegier	70
Næstved mod Skovkloster	71
Fælles lovgivning	72
Offentlige hverv	72
Byrådet	72
Byfogeden	73
Andre offentlige jobs	73
Byens indtægter	76
Borgerskab	76
Byens udgifter	76
Borgeleje	77
Retsudøvelse	78
Bytinget	78
Rådstueretten	79
Straffe	79
Galgen	80

Handel og erhverv

Torvet	84
Ulovlig handel	85
Markeder	86
Købmændene	86
Håndværkerne	87
14-1500-tallets håndværk	88
Kvinder og erhverv	89

Mandemangel?	90
Håndværkerlaug	92
Reguleringer	92
Laugstævnet	93
Vedtægter/skrå	93
Rejsende håndværkere	96
Gilder	96
Gildeskråen	97
Næstved-gilder	97
Den religiøse side	98
Fiskerne	98
Susåen	98
Karrebæk Fjord	99
Smålandshavet	100
Skånemarkedet	101
Købstadens indbyggere	102
Adelen	102
Gejstligheden	103
Tyende	103

Dagligliv og levevilkår

Gader og stræder	104
Affald i gaderne	105
Gårde og huse	106
1682	106
Lokummer	107
Ildebrand	108
Hvad hed de?	109
Mest almindelige navne 1567	110
Familien	111
Ægteskab	111
Kønsroller	112
Belysning og aktivitet	113

Maden	113
Husdyr	114
Øl	115
Mjød, vin og brændevin	116
Brød og bagere	116
Krydderier	118
Sundhed	118
Misvækst	118
Epidemier	119
Levealder og højde	120
Fester	122

Sygdomsbekæmpelse

Læger	123
Bartskærere	123
Behandling	124
Lægeurter	126
Kloge folk	126
Landefarere	128

Fattig - syg - tigger

Værdige og uværdige	129
---------------------	-----

Skole

Latinskolen	131
Dansk skole	133
Klosterskoler	133
Herlufsholm Skole	133
Skoletugt	134
Skolegang? Land-By?	136

Tro – overtro

Den katolske kirke	137
--------------------	-----

Sidealtre	138
Relikvier	139
Helgener	140
Aflad og skærsild	141
Kalkmalerier	143
Brydningstid	144
Martin Luther	144
Gråbrødre-klostret	145
Poul Helgesen	145
Reformationen	146
Herreklostre	146
Peder Palladius	147
Den nye gudstjeneste	148
Mørkets magter	150
Farer for gravide	150
Efter fødslen	151
Troldkarle og -kvinder	152
Hekseprocesser	153
Heksetider	154
Næstved-hekse	155

De sidste 500 år

Rekorder	157
Hvor stor?	157
Baggrund	157
Den Nordiske Syvårskrig 1563-70	158
Videre nedgang	159
1672-byer	160
Indbyggertallet gennem 450 år	161

Kommentar og bilag

Litteraturliste	172
Register	174

ældst kendte rådhus fra 13-1400-tallet, der altså har ligget inden for hotel Vinhusets område (delvis under gårdspladsen). Der findes stadig fundamentet under jord.

Bytinget skulle principielt afholdes udendørs (se *Retsudøvelse*), men senest 1528 opgav Bytinget den gamle skik og flyttede ind på 1. salen i Rådhuset (bag forhuset).

Indtil da omtales Bytingets placering i 1400-tallet i forskellige kilder som liggende enten foran "Vinhus-rådhuset" eller på Axeltorvs NV-hjørne (ved Lorange). - Det er nok den sidste placering, der var den almindelige og oprin-

delige, men ved for dårligt vejr gik man måske indendørs i et hus ved "Vinhus-Rådhuset" (eller i selve rådhuset).

Boder

En bod var en bolig eller et salgslokale evt. kombineret med værksted og beboelse - som blev lejet ud. Nogle har været meget primitive, nærmest skure, mens andre har været dyrere stenhuse. Boderne var mellem 15 og 50 m².

Ved (20) på kortet på s. 35 kan anes nogle **boder**, der ligesom klammer sig til kirkegårds-muren. Denne type boder har været af en ret primitiv type af bindingsværk eller brædder, og som der har været mange af i middelalderen.

Nogle kendte eksempler på boder:

- 1347 nævnes to boder vest for Skt. Peders Kirkegård
- 1381 omtales en bod vest for kirken ved siden af skomagerboderne
- 1374 findes slagterboder syd for kirken
- Syd for disse blev der i 1442 bygget nye bagerboder til afløsning af de gamle
- Gråbrødrene havde 4 stenboder ved Hjultorvet indtil Næstved By fik dem i 1531
- Kompagnihusets stenboder er omtalt tidligere
- Stenboderne syd for kirken omtales nedenfor

Boderækken fra den flotte sydside, hvor kælderetagen ses, mens Skt. Peders tårn rager op over. Tusesens Boder nærmest (sml. 2001).

Kirker – kirkelige stiftelser

Skt. Peders Kirke

Byens største kirke (1) bliver samtidig anset for at være en af landets fineste gotiske kirker, især koret, der udgør 7 sider af en 10-kant. Den treskibede kirkes nuværende udseende er resultat af byggerier ca. 1370-1405, hvor en tidligere kirke skulle udvides.

Denne datering skyldes, at maleriet i koret af Valdemar Atterdag menes malet lige efter korets bygning og Valdemars død 1375 og malerierne i nordre sideskib dateres til 1400-1410.

Tårnet blev forhøjet ca. 1500.

Den tidligere kirke fra omkring 1250 var en ønsket korskirke (som Herlufholm Kirke) og var ca. 48 m lang - ikke så meget kortere end de 56 m i dag. Denne kirke brændte delvis i 1280.

Før denne kirke stod der en anden og mindre kirke - den der blev nævnt i 1135, da Bodil-familien skænkede den til oprettelse af et kloster på stedet. If. en tegning fra ca. 1260 i klostret har det været en 2-tårnet kirke af kvadersten (tilhuggede stenblokke).

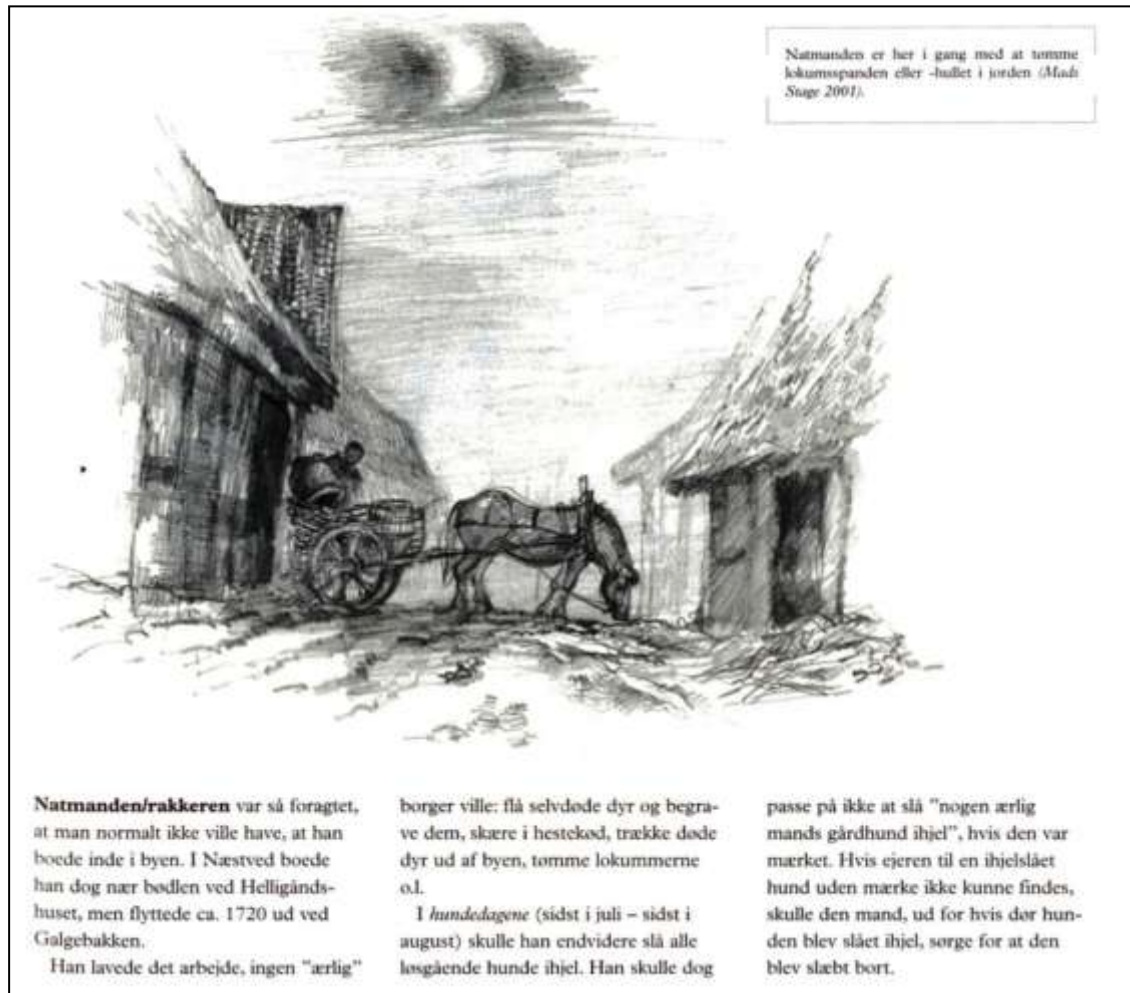
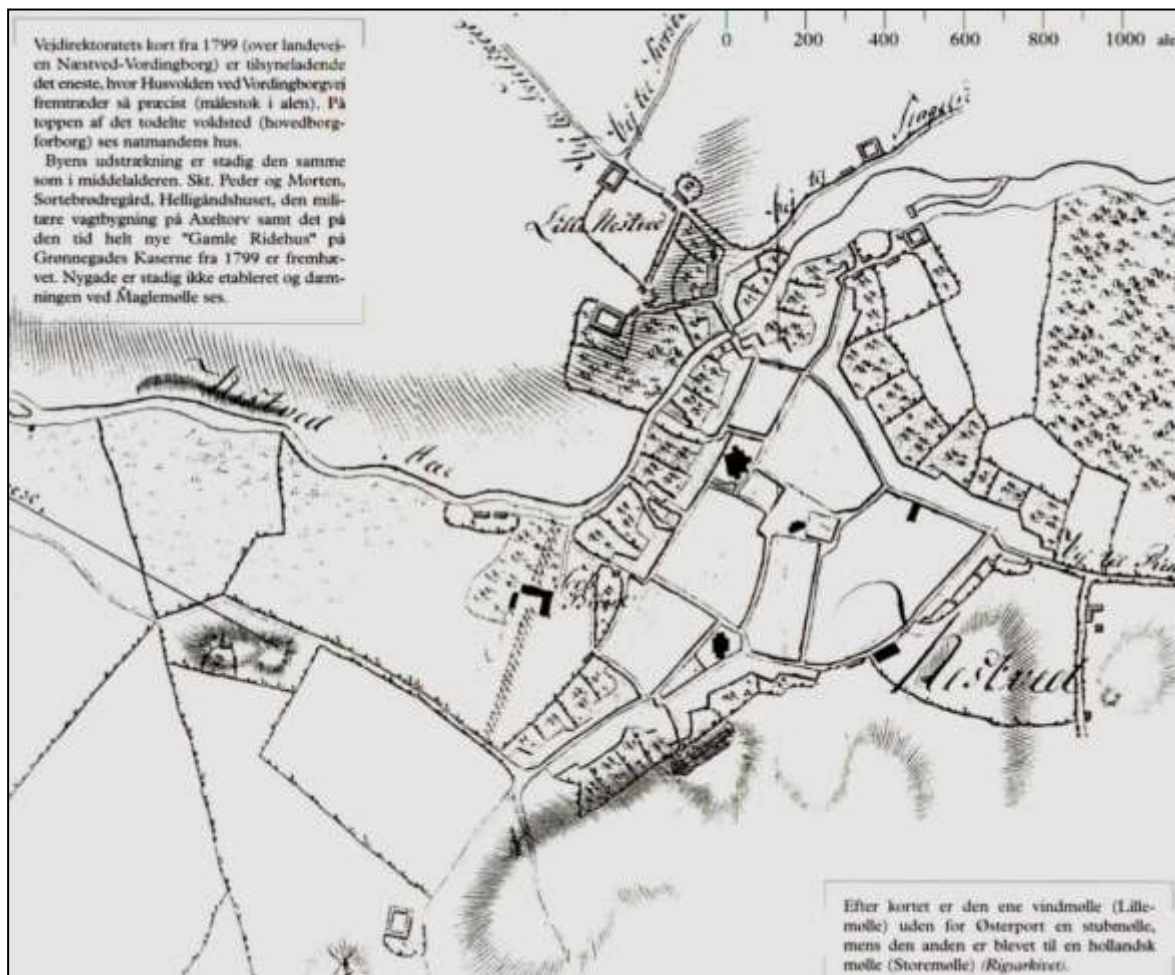

Skt. Peter som både dørbøjer til Himmerige med en enorm nøgle og som pave (pavestron: tiara). Fra en sideskibsvæg 1526 i Skt. Mortens(?) Kirke (sml. 2001).

Skt. Peders Kirke set fra øst med korets afrunding, bygget som 7 sider af en 10-kant kort for 1375. I forgrunden den såkaldte Kølsten af Ole Christensen (sml. 1987).

Ildebrand! (Mads Nager 2001).

det let kunne tage en hel nat at tømme sådan et hul. Natmanden og hans nat-svende skulle også have god mad og masser at drikke under arbejdet.

Der findes eksempler fra nogle byer på, at der har været et fælles lokum, fx i Ribe, hvor det lå ud over åen. Måske har der også været et ved Susøens bred?

Ildebrand

Når man var så interesseret i, at borgerne skiftede lerkliningen ud med mursten og stråtaget med tegl, skyldtes det den overhængende fare for ildebrand. Kongerne sendte med mellemrum befalinger til købstæderne om fast tag, bl.a. i 1553:

Hvis der findes huse med stråtag, skulle de (bystyret) sætte en bestemt tid, inden hvilken der skal være lagt tegltag i stedet - og hvis det ikke sker inden den fastsatte tid, skulle de have magt til at tage stråtaget af. Når "den røde hane galede" kunne man ringe med kirkeklokkerne, lade brandtrommen gå og påbyde alle boe-

Indbyggertallet gennem 450 år for sjællandske købstæder + Odense, Aalborg og Aarhus

Indbyggertal	*1523*	Nr.	1672	1769	1801	1840	1880	1921	1960	2001	Nr.	DK
Malmö	5.250	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Odense	5.250	1	3.808	5.464	5.782	9.198	20.804	61.969	129.833	144.849	3	3
Næstved	5.250	1	1.853	1.404	1.785	2.271	4.792	12.189	26.856	39.638	6	11
København	4.200	4	41.500	80.000	100.975	120.819	234.850	711.076	1,3 mio.	1,1 mio.	1	1
Roskilde	3.500	5	2.196	1.711	1.768	3.138	5.893	18.596	33.042	43.210	5	10
Slagelse	3.500	5	1.832	1.379	1.732	3.186	6.076	13.849	23.298	31.446	9	18
Stege	3.500	5	656	791	917	1.623	1.931	2.231	3.816	4.024		
Aalborg	3.500	5	4.181	4.425	5.579	7.192	14.152	57.736	119.061	119.996	4	4
Aarhus	3.500	5	3.474	3.837	4.102	7.087	24.831	86.187	177.234	218.380	2	2
Køge	2.250	10	1.643	1.400	1.527	2.086	3.122	5.971	13.024	33.081	8	15
Helsingør*	2.000	11	4.033	3.669	5.282	7.645	8.978	17.099	32.636	34.753	7	14
Kalundborg	1.750	12	1.058	1.337	1.322	2.211	3.167	7.260	10.355	15.539	13	32
Skælskør	1.750	12	617	589	567	942	1.873	2.720	3.241	6.189		
St. Heddinge	1.400	14	362	514	576	979	1.549	2.532	2.416	3.353		
Ringsted	875		700	703	817	1.171	2.127	5.047	10.681	18.218	12	28
Holbæk	700		879	1.223	1.332	2.105	3.265	11.198	16.217	23.617	11	25
Vordingborg	700		736	765	931	1.426	2.712	7.273	11.780	8.674	15	55
Præsto	525		435	379	480	784	1.460	1.470	2.026	3.568		
Korsør	-	-	826	1.357	1.219	1.472	3.954	9.847	14.276	14.756	14	33
Hillerød	-	-	-	1.114	1.214	1.879	3.059	8.252	18.147	27.964	10	20
Soro	-	-	-	-	592	842	1.464	4.881	7.085	6.826		

1523 er St. Aakjærs usikre tal, men de giver et fingerpeg om at Næstved var blandt de største byer i Danmark. Malmö mistet til Sverige i 1658, derfor ikke med i resten af skemaet. København var sikkert lige så stor eller større end de 3 største byer. *Ved Helsingør har Aakjær kun angivet 700 indb., hvilket virker helt usandsynligt i 1523. Selv om byen først er grundlagt sent, havde den fra sidst i 1400-tallet 3 klostre, 2 kirker og var sundholdsbø (mst gæt: 2000 indb.). Der er ikke "rangnr." ved småbyerne, da det bliver for usikkert, og ikke særlige købstæder er nød. - "DK" betyder byernes rangorden i hele landet. Øvrige tal efter Statistiske Meddelelser 1911, Danske Byers Folketal 1901-1981 og Befolkning og Væg 2001/8. - Husk, det er byernes indbyggertal - ikke kommunernes; og det er kun for gl. købstæder, ikke forsvundne forstæder som Ishøj Strand eller Stejløse (- betyder manglende tal). Mbt. 2001 er valgt strengt at følge Danmarks Statistiks nye opgørelsesmetode, hvor fx København er "blevet mindre" - og Espergærde med næsten 11.000 indb. er fjernet fra Helsingør By - ligesom Vordingborg, Soro m.fl. er uden småforstæder. Afstændskravet siger højst 200 m mellem bygninger i byerne - og hos Køge har det betydet, at en del af Køge Bugt forstæderne samt hele Herfølge er inkluderet/ud.

Danmarks 3.-4. største by i middelalderen
Danmarks største middelalder-massegrav
Danmarks eneste middelalder-rækkehuse
Danmarks ældste bindingsværks-figurer
Danmarks fleste spedalskheds-skeletter
Danmarks eneste middelalder-gildehus
Danmarks eneste middelalder-badstue
Danmarks eneste middelalder-rådhus
Danmarks først nævnte vandmølle
Danmarks først nævnte torveby
Danmarks eneste helligåndshus
Danmarks ældste hele bysegl
Danmarks ældste dokument
Danmarks middelalderby

Næstved